

ARAPÇADA KÜLTÜR-DİL İLİŞKİSİ:
ARAPÇA'NIN YAPILANMASI VE ALGILANMASINDA ETKİLİ
ÖGELER

Soner GÜNDÜZÖZ*

Fikir denilen şey bir paranın bir yüzüyse paranın diğer tarafında kelime bulunur. Max Müller Dilimin sınırları dünyanın Sınırlarıdır Wittgenstein Arap dili sadece bir dil değil, akıl ahlak ve dindir de.

İbn Teymiye

ÖZET

Bu makalede Arap kültürü ve bu kültürün Arapça üzerinde oynadığı rol konu edilmektedir. Arapça'nın algılanmasında ve yapılanmasında birtakım etkili unsurlar vardır. Toplumsal ve siyasal alışkanlıklar, mantık ihlalleri, inançlar, sosyal statüler ve çevresel koşullar Arapça'nın algılanması ve oluşmasında etkilidir.

Anahtar Sözcükler: Kültür, Arapça'nın algılanması ve yapılanması.

ABSTRACT

THE CONNECTION BETWEEN THE CULTURE AND THE ARABIC LANGUAGE: EFFECTUAL ELEMENTS ON PERCEPTION AND CONSTRUCTION OF THE ARABIC LANGUAGE

This article takes up the culture of Arabs and the role of this culture on the Arabic Language. There are effectual elements on perception and construction of The Arabic Language. *The social and political customs, logical errors, believes, social statuses and enviromental conditions* effect on The Arabic Language.

Key Words: Culture, Perception and Construction of The Arabic Language

Giriş:

Bazen bir Amerikan filminin ya da İngilizce bir kitabın orijinal adı çok gariptir. En azından 'bir Türk bu adı vermezdi' deriz. Bu durum sadece batı kültürünün ürünleriyle ilgili değildir. Bir dilbilgisi kitabına "Çiğ taneleri ve yankının damlacıkları" gibi romantik bir ad vermek kaçımızın aklına gelir? Halbuki bu, büyük Arap dilcisi İbn Hişâm (ö. 218/833)'ın, dilbilgisi kitabına verdiği "Katru'n-nedâ ve

* Dr., OMÜ., İlahiyat Fakültesi, e-mail: gunduzoz@hotmail.com

bellu's-sadâ" adının harfî çevirisinden başka bir şey değildir. Kitap adları, kişi ve coğrafya adları, hatta günümüzde film adları kısaca onomastik biliminin ilgi alanına giren ne kadar şey varsa bir kültürün kodlarını çözmekte materyal olarak görülebilir. Türkçede *gökkuşağı* adını verdiğimiz tabiat olayına Anglosakson kültüründe *rainbow* adı verilir; yani *yağmuryayı*. Türklerin *kuşak* olarak gördüklerini bir İngiliz, *yay* olarak algılar. Eski Araplar da gökkuşağına *kavsukuzah* 'şeytanınıyayı' demişlerdir¹. Bu kelimeyle ilgili olarak İngilizce ile klasik Arapça arasındaki benzer eğilime rağmen, bu sefer de 'yay'ın sahibi farklılaşmıştır. İngilizlere göre, yay gökyüzüne aittir. Araplara göre, bu renk cümbüşü olsa olsa şeytan işidir ve bir şeytana ait olmalıdır. Ad farklılaşmalarında kültür etkilidir.

Araplar her şeyden önce çöle aittirler. Arapları kimse sıcak ve güneş imgelerinden ayrı düşünemez. 'Eskimo' kelimesi ne kadar *kutup soğuğu* taşırsa özünde, 'Arap' kelimesi de o kadar *çöl sıcağı* taşır. Düşünceyi dile inmeden anlamak mümkün değildir. Çöl, gerçekten Araplar açısından özdeşleşecekleri bir mekândır. Çölün, onların dünyayı algılayış tarzında önemli bir yeri vardır. Kavramlarının çoğu çölden alınmıştır. Kelime dağarcıklarının çoğunu çölde gördükleri hayvanlar, bitkiler ve tepeler oluşturur. Çölü anlamadan Arapça da anlaşılabilir. Belki tam tersi de söylenebilir. Arapça'nın kelimelerinin incelenmesi ile bir çöl resmetmek pekâlâ mümkündür. Arapça'nın bir çöl dili olduğu fikrini Basralı dilbilgini er-Reyâşî'nin, Kufeli dilbilimcileri, çöl Araplarının dışındaki şehirlilerden dil malzemesi almaları nedeniyle suçladığı "*Biz dili kertenkele yakalayan, tarla faresi yiyen (çöl adamlarından) alırken onlar turşuyla, kaymakla beslenen şehirlilerden aldılar*"² sözlerinde bulmak mümkündür.

Bu dilde bir İngiliz asilzâdesinin saray kadınlarıyla yaptığı söyleşideki kibarlık ya da şehirli bohemlerin ince sözlerinden eser yoktur. Bir lordun aristokrat dilberlerle söyleşisindeki nezaket, Arapça söz konusu olduğunda yerini, -özellikle İslâm öncesi şiirlerde ve İslâm'dan sonra Abbâsî şiirinde yer yer görüldüğü gibi- sevgilinin ardından cinsel temalarla bezeli derin iç çekmelere bırakır. Bu iç çekişlerin ardından sevgili, metabolizmasının ayrıntılarına kadar bir deveye benzetilir. Devesinin, bir başka deyişle sevgilisinin hicrânı ile sarsılan şâir, onun ardından çöllere düşüşünü anmaktan da geri

¹ Bu bağlamda Deylemî (ö. 558/1163)'nin İbn 'Abbâs'a dayandırdığı bir hadiste Hazreti Peygamber'in gökkuşağı anlamında *kavsukuzah* demeyin, çünkü *kuzah* şeytan adıdır. *Kavsullah* deyin uyarısı da nakledilir. Bkz. İsmâ'il b. Muhammed el-'Acûnî, *Keşfu'l-Hafâ' ve Muzîlu'l-İlbâs 'ammâ İştêhere mine'l-Ahâdis 'alâ Elsineti'n-Nâs*, nşr. Ahmed el-Kalâş, Muessetu'r-Risâle, Beyrut, 1405/1985, II, 481, (nu. 3039) Günümüzde *kavsukuzah* şekli yaygındır.

² Muhammed et-Tantavî, *Neş'etu'n-Nahv ve Târihu Eşheri'n-Nuhât*, Dâru'l-Menâr, 1412/1991, s. 121.

sılan şâir, onun ardından çöllere düşüşünü anmaktan da geri durmaz. Taşlar, tepeler, kertenkeleler, bukalemunlar artık sadece çölün vazgeçilmez varlıkları değil, bu aşk macerasının da duygusal birer motifidirler³. Dünyada herhalde, duygu ve özlemini yalnızca bir Arap, *deve*, *sürünge* ve *çöl kumu*yla anlatabilir. Batılı bir şair sevgilisini kuğuya benzetebilir. Arap için ise deve gibi kutsal bir varlık dururken, sevgilinin tasvirinde kuğudan medet ummak anlamsız bir çabadır. Araplar sadece sevgilisini deve ile ilişkilendirmez, soyut kavramları da çoğu defa deveye, çöl varlıklarına bakarak adlandırır. Akıl kelimesinin *ikâl*, deve ipi⁴; *rûh* kelimesinin *rîh* 'rüzgâr' ve *râh* 'koku'⁵ kavramları esas alınarak türetilmesinde Arapların, soyutu, gözlerinin önünde kıvrılıp giden çölden, başka bir deyişle görünür alemde kalkarak algılayışının izleri vardır.

A-Kültür-Dil İlişkisi:

Arapça ile Arap kültürünün ilişkisini tam olarak anlayabilmek için kültür kavramıyla ne anlaşılması gerektiğini kısaca olsa irdelemek ve genel olarak kültür dil ilişkisine temas etmekte fayda vardır. "Dil akıl yapısının ürünü olduğu kadar, akıl yapısı da dilin ürünüdür. Sonuçta her ikisi de şartların, kültürün ve medeniyetin ürünüdür. Herder, dil düşünmenin belirgin bir göstergesi olduğuna göre, diller üzerinde karşılaştırmalı bir analizle, ırkların psikolojisine bile ulaşabileceğini söylemiştir. Wilhelm von Humbolt ve Steintal de aynı görüşü seslendirmişlerdir⁶." Humboldt dillerin kendi başlarına ve bağımsız olarak doğmadıklarını, bağlı oldukları kültür çevrelerinin özelliklerine göre geliştiğini söylemektedir⁷. "Herder'in görüşünü

³ Örneğin muhadram şairlerden Ka'b b. Zuheyr de Bânet Su'âd kasidesinde geçmişin bu mirasını aynen kullanmıştır. Şâirin Su'âd adındaki devesi ile gerçekte kast ettiği sevgilisidir. Bkz. Ebû'l-'Abbâs Sa'leb, *Şerhu Şi'ri Zuheyr b. Ebî Sulmâ*, Dârul-Fikr, Dimeşk, 1996, s. 224. Sevgiliyi ifade eden bu motifin yerini bazen bir ceylanın da aldığı olur. Bkz. İmru'u'l-Kays vd., *Yedi Askı: Arap Edebiyatının Harikaları*, çev. Nurettin Ceviz-Kenan Demirayak-Nevzat H. Yanık, Ankara Okulu Yay., Ankara, 2004, s. 44. Burada şiirin kültürel yapıyı sergilemesine ilişkin dikkat çekmemiz gereken bir husus vardır. "Şiirin, nesir kadar gerçekliğe tanık olmasını engelleyen sebepler vardır. Bunlar mecâz, teşbih, metafor, (s)simge, ve mit gibi terim ve kavramlardır." Bkz. Ertuğrul Aydın, "Şiir ve Gerçek(çi)lik", *Hece*, sayı; 53-54-55, Mayıs-Haziran-Temmuz, Ankara, 2001, s. 412. Fakat şiiri geçeklikten koparan bu hususların oluş şekilleri bile gerçekte kültürden kültüre farklılıklar arz etmesi bakımından, kültür ve dili konuşanların dünyayı algılayış biçimleri hakkında önemli ipuçları verir.

⁴ İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, Dâru Lisâni'l-'Arab, nşr. Yûsuf Hayât-Nedim Mar'aşlı, Beyrut, ts., II, 1845.

⁵ İbn Manzûr'a göre, *rûh* gerçekte nefes vermek anlamındadır. Bkz. İbn Manzûr, *a.g.e.*, I, 1249.

⁶ J.V., Vendryes, *el-Luga*, Arapça'ya çev. 'Abdulhamid ed-Devâhili, Muhammed el-Kassâs, Mektebetu'l-Angelo el-Misriyye, Kahire, 1950, s. 299.

⁷ Bedia Akarsu, *Wilhelm von Humboldt'ta Dil Kültür Bağlantısı*, İstanbul, 1955, s. 42.

geliştirmeye çalışan Alman F. N. Finck ise ‘bizler, dillere, salt halkların akıl yapısını ifade eden izler olarak bakmalıyız⁸’ görüşünü ileri sürmüştür.

Bir milletin dili ve akıl yapısı, kültür ve medeniyetin ürünü olarak görülmektedir. Aslında kültür ve medeniyet kelimeleri oldukça tartışmalı olmakla beraber genel kabule göre kültür üç kısımda değerlendirilir. “Bunların biri kurumların ve törenlerin oluşturduğu toplumsal kültür’dür. İkincisi ‘insan yapımı nesnelere ve becerilerden oluşan maddî kültür’dür. Üçüncüsü ise zihinsel kültürdür. Zihinsel kültürü ‘düşünce ürünleri ve uzlaşmalar oluşturur.’⁹ Tylor bir Alman geleneğine uyararak uygarlıkla bir gördüğü kültürü şöyle tarif etmiştir: “Kültür ya da uygarlık, bir toplumun üyesi olarak insanoğlunun kazandığı bilgi, inançlar, sanat, ahlak, yasalar, görenekler ve tüm öteki beceri ve alışkanlıkları içeren karmaşık bütündür¹⁰.” Buna göre Tylor, kültürü, teknoloji, dil, mit ve inancın birleşimi olarak görmektedir¹¹. Amerikalı antropologların kültüre yaklaşımları ise biraz daha farklıdır. Onlar zihinsel ve maddî kültürü bir tutup, bu bütüne kültür derler ve bunu toplumsal kültürden ayırt ederler¹². Bu noktada kimileri medeniyetle kültür arasındaki farka temas ederek, medeniyet ile kolektif beşer hayatının maddî ve faydacı gayelerinin tahakkukuna hizmet eden vasıtaları anlamışlardır¹³. Farklı yaklaşımlara bağlı olarak, kültürün birbirinden o kadar farklı tanımları yapılmıştır ki, 1952 yılında 160 değişik kültür tanımı tespit edilmiştir¹⁴. Kültür kavramındaki bu esnek yapıya rağmen kültür için kuşatıcı bir tanım olarak “sosyal kalıtın tümü” şeklinde bir tanım önerilebilir¹⁵.

⁸ Vendryes, *el-Luga*, a.yer.

⁹ Max Weber ve Thurnwald gibi maddî kültürü uygarlık-medeniyetle eş değer görüp, kültür terimini ise zihinsel kültürle sınırlı görenler olduğu gibi, ‘medeniyet/uygarlık’ ile ‘kültür’ü eş tutanlar da vardır. Bu eşleştirmeyi yapanlardan İngiliz ve Fransız antropologlar, E. B. Tylor örneğini izlemişlerdir. Bkz. Roland Posner, “Kültür Nedir? Antropolojideki Temel Kavramların Göstergibilim Açısından Yorumu”, *Göstergebilim Tartışmaları*, Multilingual, 2001, s. 34.

¹⁰ Calvin Wells, *Sosyal Antropoloji Açısından İnsan ve Dünyası*, çev. Bozkurt Güvenç, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1994, s. 43.

¹¹ Adam Kuper, *İlkel Toplumun İcadı, Bir İllüzyonun Dönüşümleri*, İnsan Yay., İstanbul, 1995, s. 94.

¹² Posner, *a.g.e.*, a.yer.

¹³ Buna göre medeniyet; teknoloji, istihsal ve iş hayatında fizik ve maddî şartların gelişmesinin gerektirdiği akli bir nitelik taşır. Kültür ise müşterek hayatın daha hasbî, daha mânevî veçhelerini içine alır ki, bunlar daha ziyade tefekkür, his ve gönül âleminin, rûhî hayatın ortaya koyduğu -ideoloji, din ve edebiyat gibi- mânevî mahsulâtın tamamını kapsar Guy, Rocher, *L’Action Social*, edt. HMM, Paris, 1968, s. 109; nakleden: İbrahim Canan, *Peygamberimizin Hadislerinde Medeniyet Kültür ve Teknik*, Cihan Yay., İstanbul, 1984, s. 26.

¹⁴ Bozkurt Güvenç, *İnsan ve Kültür*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1979, s. 95.

¹⁵ Wells, *a.g.e.*, s. 44.

Dilin bir toplumun akıl yapısının bir tasviri konumunda olduğunda kuşku yoktur. Dili var eden ise o toplumun kültürüdür. Bu, sadece dille yetinerek bir toplumun kültürünün tahlil edilebileceği anlamına gelmese de dil, kültür konusunda pek çok ipucu verir. “Dilin yapısı üzerindeki etütler insanların gerçekle ilgili idrak ve yorumlarının, geniş ölçüde kullandıkları dile ait olduğunu ortaya koymuştur. Hatta sadece dilin yapısı sosyal gelişme yönlerini belirlemekte ve sınırlamaktadır¹⁶.” Kültür-dil bağı yine de bizi, bu iki sistemi yalnız bir topluma ait kapalı alanlar olarak görmemiz vehmine sürüklemelidir. Çünkü yeryüzünde yalnız bir kültür yoktur¹⁷.” Kültürlerin birbirlerini etkilemesi kaçınılmaz olmakla beraber, yine de bir toplum, diğerinden her kültürel değeri almamaktadır, bunda seçicilik esastır. Yakın kültürler için bile bu böyledir. Örneğin “İngilizler, Amerikalılardan *Koka-Kola*, *Mormonluk*, *sinema* ve *çiklet* gibi pek çok kültür öğesi alırken, *beysbol* ile *elektrikli sandalyeyi* reddetmişlerdir¹⁸.”

Bir dilin kelimeleri o dilin ait olduğu kültür hakkında ipuçları verir. Fakat yine de “herhangi bir kelimeyi akıl yapısındaki bir imgenin birebir karşılığı olarak görmek yanlıştır¹⁹.” Kelimeler düşüncelerimizi depoladığımızı birer kalıptır. Kelime ile imgesi arasındaki ilişki madeni parayla, bunun eriyik halindeki madeni arasındaki ilişki gibidir. Eriyik ancak para döküldükten sonra kullanıldığı gibi, imgeler ve düşünceler de ancak kelimeler sayesinde hayat bulabilir²⁰.

Dil ile kültür arasındaki ilişkiye dikkat çeken antropologların en meşhurlarından Benjamin L. Worf, bir sigorta şirketinde çalıştığı ve henüz amatörce dil meselesiyle ilgilendiği yıllarda, kelimeler ile yangın ve patlama olayları arasında bir bağlantı olduğunu fark etmiştir. Örneğin insanlar ‘boş’ benzin bidonlarının bir tehlike oluşturmaya çağını düşünmekte, fakat bunlarda bulunan benzin bulaşığı yangınlara neden olabilmektedir; diğer taraftan işçiler, aslında çok yanıcı

¹⁶ Sulhi Dönmezer, *Sosyoloji*, Savaş Yay., Ankara, 1984, s. 128.

¹⁷ Linton bunu kurguladığı bir metinle anlatmak ister: “Bir Amerikalı, Yakınoğu’da icat edilen bir yatakta gözlerini açar, ilk defa Hindistan’da ıslah edilmiş pamuktan yapılmış yorganını atar, Yatağını düzeltir ve üzerine ilk defa Çin’de icat edilen ipek bir örtü örter. Derken, Amerikan yerlilerinin icadı olana mokasenleri giyer ve Avrupa-Amerika karışımı olan banyoya girer. Hindistan’da icat edilmiş pijamalarını çıkarır (...) Derken bir sigara yakar, bu Amerikan yerlilerinin icadıdır. Gazetesini okur, yazılar Sami harfleridir ve gazete, Çinliler tarafından icat edilen ve Almanlar tarafından geliştirilen matbaada basılmıştır. Sonra Yahudi (Hebrew) kökenli Tanrıya Hint-Avrupa lisanıyla, ‘yüzde yüz Amerikalı olduğu için’ şükreder Nephana Saran, *Antropoloji*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 1989, s. 196-197.

¹⁸ Wells, *a.g.e.*, s. 50.

¹⁹ Vendryes, *el-Luga*, s. 302.

²⁰ ‘Abdul’aziz ‘Abdulmecid, *el-Lugatu’l-‘Arabiyye Usûluhâ’n-Nefsiyye ve Turuku Tedrisihâ Nâhiyetu’t-Tahsil*, Dâru’l-Ma’arif, Kahire, 1986, s. 39.

nitelikte olan 'kireçtaşı'nı²¹, terkipteki 'taş' kelimesinin aldatıcılığı yüzünden, yangına yol açabilecek bir madde olarak görmemekte ve bu yüzden pek çok yangın çıkmaktadır²². Kireçtaşı örneğinde çok somut biçimde görülse de, daha pek çok kelimenin, asla tam olarak düşünce şekillerini yansıtamaması, kelimelerde düşünce ve olgular da olandan daha azının var olmasıyla açıklanabilir. Kelimeler hep yaklaşık ifadelerdir. Böyle olması da çok doğaldır. Çünkü her zaman için kelimeleri karışıklıktan kurtaracak birtakım vasıtalar vardır²³."

Bir dilin kimliği sadece adlandırmalar ve kelimelerle de ortaya konmamaktadır. "Amerikalı bir bilim adamı şu tespiti yapmıştır: Japonca sözlükteki bütün kelimeleri öğrenebilseniz bile, Japon gibi düşünmeyi öğrenmedikçe, yani gerisin geriye (düşünceleri) alt-üst ederek, içini dışına çıkararak düşünmedikçe, Japonca konuşmakla düşüncelerinizi Japonlara anlatamazsınız²⁴." Bu tespit her dilin kendine özgü yapısı göze alındığında her dil için geçerlidir. Bu yüzden temel bir kural olarak bir dilden diğerine tam bir çeviri yapılamayacağı şeklindeki Romalılara ait *traduttore traditore* "her çevirmen bir yalancıdır" sözü dilbilim çevrelerinde tutunmuştur²⁵. Çünkü bir dilin oluşumunu, içinde yaşadığı toplumun kültürü koşullandırmaktadır. Örneğin "Batı dillerinde din anlamında kullanılan *religion* ile zekât anlamındaki *charity* aslında mefhum olarak İslâm kültüründeki din ve zekât kelimelerinden farklıdır. İslâm'da din; ibadet, ahkâm ve ahlâkın bir birleşimi iken, batıda bu kadar kapsamlı bir din tasavvuru bulunmaz. İslâm'da zekât mefhumu, yoksulu zengin malına zorla ortak etmek gibi bir nükteye işaret ederken, zekâtın batılı yorumu hiç de böyle değildir²⁶."

B-Arap Dilinin Algılanması ve Oluşumuna Etki Eden Unsurlar:

i- Toplumsal ve siyasal alışkanlıkların dil üzerindeki etkisi:

Dilin kültürel dokusunu anlamadan ne Arapça yazılmış bir edebî eseri, ne de Kur'an-ı Kerim'i tam olarak anlamak mümkün değildir. Örneğin, Kur'an-ı Kerimde domuz eti, leş vb. yemenin yasakla-

²¹ Kireçtaşını İngilizcede karşılayan limestone kelimesinde de Türkçe mantığa uygun bir şekilde taş anlamındaki stone kelimesi kullanılır.

²² Nancy Parrott Hickerson, *Linguistic Anthropology*, edt. Holt-Rinehart-Winston, New York, 1980, s. 109.

²³ Vendryes, *el-Luga*, s. 301.

²⁴ Bernard Krisher, "Misunderstanding Japan", *Newsweek*, 6 Ağustos 1978, s. 17; nakleden: Aydın Köksal, *Dil ile Ekin*, Toroslu Kitaplığı, İstanbul, 2003, s. 234.

²⁵ Özcan Başkan, *Yabancı Dil Öğretimi İlkeler ve Çözümler*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yay., İstanbul, 1969, s. 113.

²⁶ Enver el-Cundî, *el-Fushâ Lugatu'l-Kur'an*, Dâru'l-Kitâbi'l-Lubnâni-Mektebetu'l-Medrese, Beyrut, 1982, s. 258.

nışını birtakım çıkarımlarla bir yere kadar anlayabilsek de Kur'an'ın ısrarla kanı haram kılmasının hikmetini anlamak ilk bakışta bir hayli güçtür²⁷. Zira normalde kimse kanın bir besin değeri taşıdığını düşünmez. Kan içenler olsa olsa vampirlerdir. Kur'an'ın vampirlere gönderme yapmadığı kesindir. Kur'an'ın kanı haram kılması ancak vahyin nâzil olduğu ortamda kan içiciliğinin mevcut olmasıyla anlam bulabilir. Bu konuda bir Arap darb-ı meseli olan *lem yuhram men fusde leh*, âyetin tefsirine yönelik ipuçları vermektedir²⁸. Mesel 'Yola çıkan kişi yanına 'kanın pıhtılaşmasıyla elde edilen' fasid lokmaları alırsa mahrumiyet yaşamaz²⁹' der. Fasid devenin kanının pıhtılaşmasıyla elde edilen bir nevi hamur lokması anlamındadır ve Câhiliye'de yola çıkanın en temel azığını oluşturur. Bu bilgiyle Kur'an'ın kan yemeyi engellemeye yönelik vurgusu anlaşılır olmaktadır. Toplumun kültürü ve yeme,içme, barınma, giyim-moda ve ekonomik faaliyetler gibi bir dizi sosyal alışkanlık dili çepeçevre sarmakta ve şekillendirmektedir. Fasidin bir başka kültürde birebir karşılığını bulmak imkânsızdır.

Pek çok dilde kelimelerin durumu bu tür kültür araştırmalarıyla açıklık kazanmaktadır. Örneğin, "İngilizcede, 'yaşayan evcil hayvanlar' Germence isimler taşır. Aynı hayvanlar kızartma tavaında birer Fransızca isim alırlar. Domuz 'pig'tir, domuz kızartması ise 'pork'; öküz 'ox'tur, sığır rostosuna ise 'beef' denir; koyun 'sheep'tir; kozun kızartması için ise 'mutton' kullanılır. Bu Anglosakson köylüsünün hayvancılıkla meşgul olması, buna karşılık Anglonorman baronunun hayvanların sadece pişirilip kızartılma durumlarıyla ilgilenmesi ile açıklanabilir³⁰."

Dillerde erillik-dişillik olgusu da kültürde yer bulmuş inançların izini taşır. Arap kültüründe güneşin müennes (dişil), ayın müzekker (eril) oluşunun altında Arap mitolojik inançlarının izi vardır. Bu ise dilden dile farklılık gösterir. Şarap, diş, Pazar anlamındaki kelimeler Arapçada diş kabul edilirken, Bu anlamdaki kelimeler Almandada eril kabul edilmektedir³¹. Bazen kelimelerdeki erillik-dişillik olgusu aksi bir biçimde inançları da etkileyebilir. "Cuma gününü belirten kelimenin bazı dillerde eril, bazılarında ise dişil olması, bu ulusların Cuma ayinlerinde birbirlerinden ayrılan halk geleneklerine yansır.

²⁷ Bakara (2): 173; Mâide (5): 3; En'am (6): 145; Nahil (16): 115.

²⁸ Bkz. Sibeveyhi, Ebû Bişr 'Amr b. 'Osman b. Kanber, *el-Kitâb*, Bulak, 1316/1898, II 258.

²⁹ Mesel Türkçe deyişle 'hiç yoktan iyidir' şeklinde anlaşılabilir.

³⁰ Walter Porzig, *Dil Denen Mucize II*, çev. Vural Ülkü, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., Ankara, 1986, s. 65.

³¹ İbrâhîm İbrâhîm Berekât, *et-Te'nîs fi'l-Lugati'l-'Arabiyye*, Dâru'l-Vefâ', Kahire, 1408-1988, s. 20.

Ruslar arasında Düşen bir bıçağın erkek bir davetliyi, düşen bir çatalın ise kadın bir davetliyi haber verdiği şeklindeki batıl inanç Rusça'da bıçak anlamındaki *noz* kelimesinin eril, çatal anlamındaki *vilka*'nın dişil cinsten olmasıyla ilgilidir³²." Kelimelerde eril ve dişil olma durumu farklı kültürlerin dünyaya bakışlarını yansıtır. "Almanca'dan çevrilmiş masalları okuyan bir Rus çocuğu, Rusça'da açıkça bir kadın olan Ölüm'ün Alman masallarında yaşlı bir adam olarak tasarmlandığını gördüğünde şaşır kalmıştır³³."

Arapların hayvanların erkeklerini ve dişilerini ayrı kelimelerle ifadeye yönelik bir algılama biçimleri vardır. "Eski Samilerin tamamında doğal bir eğilim hâlinde olan bu olgu Arapçada eşeğin erkeği için *humâr*, dişisi için *etân*; atın erkeği için *husân*, dişisi için *feres* gibi kelimeleri doğurmuştur. Fakat bu kelimelerden bazısı, Arap düşüncesinde kelimeleri diş ve erkek olarak alametlerle birbirinden ayırt etme arzusu nedeniyle zamanla kebsun (koç)-na'cetun (koyun); cemelun (erkek deve)-nâkatun (maya-dişi deve) gibi dişiliği ifade eden bir tâ ekiyle erkek olanlarından -lafzen zaten farklı olmalarına rağmen- ekstra bir ayrıma tabi tutulmuşlardır. Bu noktada dilcilerin elinden bu tür müennes isimlerdeki tâ ekini *te'kid* kavramıyla açıklamanın ötesinde bir şey gelmemiştir³⁴."

ii-Kültürden kaynaklanan bazı mantık ihlallerinin dil üzerinde etkisi:

Kültür bazen aklı zorlar, mantığı dışlar. Pazar alışverişlerinde poşetler çıkmadan daha yaygın olan kesekağıtlarını hatırlayalım. Türkolog Özcan Başkan *kesekağıdı* yerine *kağıt kese* denmesinin daha akıllıca olacağını söyler³⁵. Çocukluğumuzda hemen hemen hepimizin oynadığı *yapbozlara*, oyunun aşamaları dikkate alındığında *bozyap* denmesinin daha akıllıca olacağı gibi. Ama Amerikalıların *hotdog* 'sıcakköpek' adını verdikleri hamburgerleri afiyetle midelerine indirdiklerini hatırlayınca Türkçedeki bu mantık ihlalleri çok da şaşırtıcı gelmez. Kavramların adlarını çoğu zaman, kökleri çok derinlere giden kültür belirlediğine göre, bize düşen, bunları yargılamaktan çok çözümlenektir. Bilimsel gelişmeler bile, geleneksel kabullerle yoğrulmuş dilin, yeniden yapılandırılmasını gerekli kılmaz. Bu anlamda çağımızın önde gelen dilbilimcilerinden Roman Jakobson "Gü-

³² Roman Jakobson, "Çevirinin Dilbilimsel Özellikleri Üstüne", (Mehmet Rifat *Çeviri(bilim) nedir? Başkasının Bakışı -Çeviri Seçkisi 2-*) içinde, Dünya Kitapları, İstanbul, 2004, s. 95.

³³ Jakobson, *a.g.e.*, a.yer.

³⁴ Ebû'l-Huseyn Ahmed b. Fâris, *el-Muzekker ve'l-Muennes*, nşr. Ramazân 'Abduttevvâb, Kahire, 1969, s. 28. (muhakkik notu).

³⁵ Başkan, *a.g.e.*, s. 19.

neş doğdu' ya da 'battı' deyince Kopernik'in öğretisini reddetmiş olmayız" der³⁶. Günümüzde mecâzın kapsamında görülen bu tarz ifadeler, kuşkusuz geçmişte pek çok insan için gerçeğin ta kendisiydi. Onlar için, güneş, gerçekten 'doğuyor' ve 'batıyor' olmalıydı. Arapçada *ya'sûb*, Türkçede *aribeyi* adıyla anılan 'arılara başkanlık eden arı'nın erkek değil, dişi olduğu artık bilimsel olarak bilinmektedir. Fakat bilimin verilerine uygun olarak buna ne Arapçada *ya'sûbe*, ne de Türkçede *aribayanı* denir. Gelenek bilim tanımaz. Dillerde gerçekte akla ziyan ya da bilime aykırı ifadeler, ilk kullanıldıklarında hakikat anlamında düşünülse bile, günümüzde sorgu sual edilmeden mecâz kapsamında değerlendirilme eğilimindedirler.

Mecâzda çoğu defa mübâlağa asıldır. Zaten Arap dilcileri de erken dönemden itibaren mübâlağanın mecâzdaki önemini anlamışlardır. Örneğin Muberrred, mecâz-ı aklî konusunda Sibeveyh'in görüşünü biraz daha geliştirerek buna mübâlağayı da eklemiştir³⁷. Fakat yine de Arap dil geleneğinde bazıları mecâzı bir yalan olarak görmüşdür³⁸. Geleneksel Arap dilciliğinde bazı çevrelerce başlatılan mecâz karşıtı söylemin Batı dünyasında da benzer şekiller de ortaya çıktığı görülmür. Örneğin "on yedinci yüzyılda Fransa'da bazı fanatik akademisyenler, 'kapıyı kapat' ifadesini hatalı bulup, 'kapıyı it' ya da 'odayı kapat' demek gerektiğini savunmuşlardır³⁹." Kuşkusuz bunlar dilde asıl olanın alışkanlıklar olduğunu, *mantık ihlallerinin dilin yapısı içinde mecâzî ifadeler olarak özümsemediğini* anlayamamışlardır. Rengarenk bir çiçek bahçesinde çiçeklere hayranlık ifadesi olarak "hepsi birbirinden güzel" demek, bu çiçeklerin çok güzel olduğunun, güzellikte hangisinin tercih edilebileceğinin bilinemediğinin bir anlatımıdır. Yoksa çiçekler arasında bir karşılaştırma yapılarak her biri diğerinden daha güzel denmemektedir. Zira bu mantık dışıdır. Birbiriyle kıyaslanan iki şeyden her biri diğerinden daha üstün olamaz. Aslında diller mecâzdaki mantık ihlalleriyle asla kabul edilemeyecek mantık ihlallerini ayırtırmaya muktedirdirler. Örneğin Arapçada üstünlük

³⁶ Jakobson, *a.g.e.*, s. 92.

³⁷ Muberrred'in bu görüşü için bkz. Ebû'l-Abbâs Muhammed b. Yezid el-Muberrred, *el-Kâmil Şerhu's-Şeyh İbrâhîm ed-Delcemûni*, Mısır, 1347, I, 219.

³⁸ Arap dilbiliminde mecâzın temellerini Sibeveyhi atmıştır. Kanaatimizce ileriki dönemlerde yanlış bir değerlendirme şekliyle mecâza kizb diyenlerin de bu görüşlerini esinlendikleri kişi Sibeveyhi'dir. Oysa Sibeveyhi, mecâz için kizb tanımlamasını, mecâzı menfi bir olgu olarak gördüğü için kullanmış değildir. O, mecâz şekillerini tevessu' ve hazif gibi kavramlarla sunarken, aynı zamanda sisteminde olumsuz (pejoratif) bir değer olmayan 'mustakîm kizb'i de mecâz için kullanıyordu. Bu ifade sadece "yapının gramatik açıdan doğru, anlamca yanlış" olduğunu belirtiyordu. Anlam yanlışlığı ise çoğu durumda kullanım dışı bir durumu değil, dil geleneğinde geçerli bir mecâzî yapıyı ifade etmekteydi. İşte onun bu değerlendirme şekli sonraki mecâz muhaliflerince farklı yorumlanmış olmalıdır. Bkz. Soner Gündüzöz, *Sibeveyh'te Kelime Yapısı*, Samsun, 2002, s. 133.

³⁹ Vendryes, *el-Luga*, s. 231.

lük sıfatlarında dilcilerin tespit ettikleri birtakım kurallar incelendiğinde, bunların dilciler tarafından uydurulmuş farazî durumlar ya da her dilciyi bağlayan görüşler olmaktan çok, mantıkî birer hüküm oldukları anlaşılır. Arap gramerindeki bu tespitlerden biri: “Karşılaştırma kabul etmeyecek bazı gayr-ı ihtiyârî eylemlerden ism-i tafdil yapılamayacağıdır. Mâte ‘öldü’ fiilinden *daha ölü* anlamında ‘emvet’ denemez⁴⁰.” Bu, bir dil kuralı olmanın ötesinde, mantığın da icabıdır. Türkçede ‘hepsi birbirinden güzel’ ifadesi mecâz çatısı altında eriyip giderken Arapçada ‘daha ölü’ ifadesi mecâza bağlanamamaktadır. Halbuki Arapça bir çok yerde mantığı ihlâl edip yalan söylerken mecâza teslim olmakta, başka yerlerde tam tersine, mantığa boyun eğerek mecâzi dışlamaktadır. Bu noktada sorulması gereken soru, dilin bu ikisi arasındaki farklı tercihi neye göre yaptığı şeklinde olmalıdır. Bu soruya kanaatimizce ancak her dilin ait olduğu kültür, dil zevki, alışkanlık vb. olgularla cevap verilebilir.

iii- İnançların dil üzerinde etkisi:

Bir metni okumak-ki buradaki okumaktan kastımız semiotik bir okumadır- dilin ait olduğu kültüre bağlı kalınarak mümkün olabilir. Fakat aynı kültürü paylaşan kişilerin dahi bir metni okuma biçimleri farklı olabilmektedir. Nitekim az sonra ele alınacak olan örnekte Ebû ‘Amr el-‘Alâ’ (ö. 154/771) ve ‘Amr b. İbn ‘Ubeyd (ö. 144/761) Arap kültür havzasında iki kişi olmalarına rağmen inançları onları farklı algılama biçimlerine itmektedir. Ebû ‘Amr ile Mu‘tezile’nin kurucusu İbn ‘Ubeyd arasındaki tartışmada, onların kültüre bakışlarının ve inançlarının, dili algılamalarında oynadığı rolün izleri vardır. İbn ‘Ubeyd, “Allah va‘d (ödülle ilgili söz) ve va‘dine (cezayla ilgili söz) muhalefet etmez” derken, Ebû ‘Amr’a göre, Allah va‘dine muhalefet eder, bu bir kusur değildir. Ebû ‘Amr, Allah’ın va‘dinden dönebileceği fikrini, Arap kültüründe va‘dten dönmenin bir kusur olmamasına bağlar ve ‘Amir b. Tufeyl’e ait olan bir beyti şahit getirir: *Ve innî in ev‘adtuhu ev va‘adtuhu Lemuhlifu i‘âdi ve muncizu mev‘idi* ‘Ben var ya! Tehditte bulunsam dönerim; vad etsem yerine getiririm.” Bu şiiirden de anlaşılacağı üzere Ebû ‘Amr, Arap kültüründe va‘din yerine getirilmesini iyi bir haslet olarak görmesine rağmen va‘din yerine getirilmemesini bir kusur olarak görmemekte, bilakis bunu bir meziyet saymaktadır⁴¹.

Diğer bir örnek Arapçada nikâh kelimesine kimilerince yüklenen anlamla ilgilidir. Örneğin es-Serahsî kız kardeşler, kızlar ve annelerle

⁴⁰ Hüseyin Tural-Hüseyin Avni Çelik, *Mebâdi‘u ‘İlmi’s-Sarf*, AÜİF. Yay., Erzurum, 1986, s. 196.

⁴¹ Johann Fück, *el-‘Arabiyye Dirâsâton fi’l-Luga ve’l-Lehecât ve’l-Esâlib*, çev. ‘Abdulhalîm en-Neccâr, Mektebetu’l-Hancı, Kahire, 1951, s. 59.

evlenmenin haram olmasını ‘evlilik kölelikle birdir’ şeklindeki Arap örfüne bağlamaktadır. Kur’ân’da tanımlanan bu kişilerle evlenmek Serahsî’ye göre onları köle olmaktan kurtarmak içindir⁴². Nitekim bir hadis-i şerifte “Üsikum bi’n-nisâ’ hayran feinnehunne ‘indekum ‘avân denilerek evli kadınların kocaları yanında birer esir olduğu vurgulanmaktadır⁴³.

iv-Toplumsal statünün dilin algılanmasındaki belirleyici etkisi:

İnsanlar toplum içinde buldukları konuma göre kültürü ve dili farklı algılamaktadırlar. Sözelimi “*mevsim* kelimesi, bir otel sahibi, bir meyve tüccarı ve bir üzüm üreticisi için hep farklı yer ve zamandaki bir döneme işaret eder⁴⁴.” Dolayısıyla bir kelimenin dildeki anlam dairesinin genişlemesi ya da daralması o dili konuşanların dile yükledikleri anlamla yakından ilgilidir. “Endonezya’nın bazı yerli kabilelerinde altın arayıcısı başka bir dil konuşur, kâfur arayıcısı başka bir dil⁴⁵.” Pek çok terim de aslında bu nedenle doğar. İbrişim, ipek, satranç, telefon gibi kelimeler ait oldukları sektörlerde yaklaşık olarak genel dildeki ile aynı anlamda olsalar da ilgili alanlarda daha teknik bir muhtevaya bürünmüşlerdir⁴⁶. Toplumsal statüye sadece meslekler bakımından yaklaşmak doğru değildir. Bazı bölgelerde kadınların, erkeklerin kullandığı kelimeleri ağızlarına alamadıkları bilinen bir husustur⁴⁷.

v-Tabiat şartlarının ve coğrafyanın dil üzerinde etkisi:

Diller arasında farkı belirleyen unsurlardan biri de toplumların yaşadığı tabiat koşullarıdır. İngilizcede arada bir kullanılan sleet (sulusepken) dışında, ‘kar’ çeşitlerini tanımlamak için tek bir kelime ‘snow’ bulunmaktadır. Eskimo dilinde ise kar çeşitlerini farklı açılardan belirleyen 50 kadar kelime vardır⁴⁸. “Bolivya ve Peru’da yaşayan Aymara adlı Kızılderili kabilesi Batı Uygarlığı ölçütlerine göre, ilkel bir topluluk sayılmasına karşın, sadece “patates” çeşitlerini anlatmak için 200 ayrı kelime kullanmaktadır. Çünkü onların yaşayış bi-

⁴² Ebu Bekr Şemsüleimme Muhammed b. Ahmed b. Sehl es-Serahsî, *el-Mebcut*, Matbaatü’s-Saade, Kahire, 1324-1331, IV, 6, V, 59.

⁴³ Kerim Zekî Husâmuddin, *el-Karâbet: Dirâsetun Ansro-Lugaviyye li-Elfâzi ve ‘Alâkâti’l-Karâbet fi’s-Sekâfeti’l-‘Arabiyye*, Mektebetu’l-Angelo-el-Mısıriyye, 1410-1990, s. 52.

⁴⁴ Vendryes, *el-Luga*, s. 258.

⁴⁵ J.V. Vendryes, *Dil ve Düşünce*, Multilingual Yay., İstanbul, 2001, s. 117. Kuneybi Hâmid Sâdık, *Dirâsetun fi Ta’sili’l-Mu’arrebât ve’l-Mustalah min Hilâli Dirâseti Tahkiki Ta’ribi’l-Kelime’l-A’cemiyye li’bni Kemâl Bâşâ, Dâru’l-Cil-Dâru ‘Ammâr, Beyrut-Amman, ts., s. 166.*

⁴⁷ Vendryes, *Dil*, a.yer.

⁴⁸ Wells, *a.g.e.*, s. 164-165.

çimleri böylesine ince bir ayırım gerektirmektedir. Arapçadaki farklı 5744 deve, 1000 kılıç, 500 aslan, ve 200 yılan kelimesi de Arap toplumunun çevre şartlarıyla ilişkilidir. Bütün bu örnekler her toplumun içinde yaşadığı düzenin koşullarına göre, gerekli kelimeleri ürettiğini ve kullandığını göstermektedir. *B. L. Whorf tezi* adı da verilen bu dil içi dünya görüşüne göre, her yaşama düzeninde kullanılan anadil içinde belli küçük bir dünya, bir mikro-kozmos bulunmaktadır. Dilde gizli bulunan bu küçük dünya dıştaki doğal dünyanın küçük bir örnekçesi gibidir. Anadilini öğrenmeye başlayan çocuğun tüm düşüncesine çevresindeki dünya örnekçesi biçim vererek onun dış dünyayı belli açılardan görmesini sağlayacaktır⁴⁹. “Bilinmektedir ki bir dilin zenginliği, onu konuşan milletin düşünsel ve sosyal hayatı ile ihtiyaçları ölçüsündedir. Mesela *Eski Ahit*’in dili, dinî, manevî, ahlâkî ve tabiî işlerle ilgili çok sayıda eş anlamlı kelimeye sahiptir. Maddî işlerle ilgili kelimelere gelince dili orta seviyede bile olmaktan uzaktır. Arapçada aynı durum görülmekte olup eş anlamlı kelimeler sayısızdır. Çöllerde çok dolaşan ve orada hayatlarını sürdüren Bedeviler, işlerini en çok gören hayvana, yani deveye binlerce ad takmışlardır. Sabırlı araştırmacı Von Hammer bu isimleri birer birer saymış ve 5744’e ulaştığını görmüştür⁵⁰.”

Vâfi, Araplar dahil tüm Sami halklarında derin düşünceden yoksun olmayı çöl iklimi ile ilişkilendirmektedir. “Eski Samiler kuvvetli bir hayal gücüne sahip değildiler. Fizik ötesine hemen hemen hiç yer vermeyen bir akıl yapıları vardı. Külli olgu, soyut olaylar ve psikolojik olgularla ilgili pek çok Sami kelime, duyularla algılanan maddî işlere dayanır. Örneğin İbrancada öfkelenmek derin nefes almaktan, korku böbreklerin büzülmesinden, kibir başı dik ve boyu uzun olmaktan, af yok etmek ve silmekten aktarılmış kavramlardır⁵¹.”

Sonuç:

Dilin kültür ile yakından ilgisi vardır. Bu nedenle bir dili anlayabilmek o dili konuşanların kültürünü anlamakla mümkün olabilmektedir. Arapça’nın anlaşılmasında da Arapların kültürel birikiminin iyi tahlil edilmesi gerekir. Arapça’nın kültürün hangi kanallarıyla şekillendiğini incelediğimiz bu makalede, bunda, toplumsal ve siyasal alışkanlıklar, inançların yanı sıra, kısmen mecaza bağlanan, fa-

⁴⁹ Zeynel Kran, *Dilbilime Giriş (Dilbilgisinden Dilbilime)*, Seçkin Yay., Ankara, 2002, s. 263.

⁵⁰ Avram Galanti, “İbranicenin gelişmesine Arapçanın Katkısı”, sadeleştirilenler: Nurrettin Ceviz-Musa Yıldız, *Nüsha Şarkiyat Araştırmaları Dergisi*, sayı: 16, Ankara, 2005, s. 93-94.

⁵¹ Ali ‘Abdulvâhid Vâfi, *Fıkhü’l-Luga*, Dâru Nahdati Mısır, Kahire, 1956, s. 14.

kat her zaman nedeni fazla belli olmayan mantık ihlallerinin rol oynadığını gördük. Ayrıca, Arapça'nın kendine özgü kimliğini ortaya koymasında kişi ve grupların sahip oldukları toplumsal statü; hatta cinsiyet gibi değişkenlerin de yabana atılmayacak bir husus olduğu sonucuna ulaştık. Bütün bunların yanında Arapça'ya gerek kelime varlığı gerekse üslup özellikleri bakımından biçim veren en önemli faktörlerden birinin tabiat ve coğrafya olduğunu tespit ettik.

KAYNAKÇA

- Abdul'azîz 'Abdulmecîd, *el-Lugatu'l-'Arabiyye Usûluhâ'n-Nefsiyye ve Turuku Tedrîsihâ Nâhiyetu't-Tahsîl*, Dâru'l-Ma'ârif, Kahire, 1986.
- Akarsu, Bedia, *Wilhelm von Humboldt'ta Dil Kültür Bağlantısı*, İstanbul, 1955.
- Alî 'Abdulvâhid Vâfi, *Fıkhu'l-Luga*, Dâru Nahdati Mısır, Kahire, 1956.
- Aydın, Ertuğrul, "Şiir ve Gerçek(çi)lik", *Hece*, sayı; 53-54-55, Mayıs-Haziran-Temmuz, Ankara, 2001.
- Başkan, Özcan, *Yabancı Dil Öğretimi İlkeler ve Çözümler*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yay., İstanbul, 1969.
- Canan, İbrahim, *Peygamberimizin Hadislerinde Medeniyet Kültür ve Teknik*, Cihan Yay., İstanbul, 1984.
- Dönmezer, Sulhi, *Sosyoloji*, Savaş Yay., Ankara, 1984.
- Ebû'l-Abbâs Muhammed b. Yezîd el-Muberrred, *el-Kâmil Şerhu's-Şeyh İbrâhîm ed-Delcemûnî*, Mısır, 1347.
- Ebû'l-'Abbâs Sa'leb, *Şerhu Şi'ri Zuheyr b. Ebî Sulmâ*, Dâru'l-Fikr, Dimeşk, 1996.
- Ebû'l-Huseyn Ahmed b. Fâris, *el-Muzekker ve'l-Muennes*, nşr. Ramazân 'Abduttevvâb, Kahire, 1969.
- Enver el-Cundî, *el-Fushâ Lugatu'l-Kur'ân*, Dâru'l-Kitâbi'l-Lubnânî-Mektebetu'l-Medrese, Beyrut, 1982.
- Fück, Johann, *el-'Arabiyye Dirâsâtun fi'l-Luga ve'l-Lehecât ve'l-Esâlib*, çev. 'Abdulhalîm en-Neccâr, Mektebetu'l-Hancî, Kahire, 1951.
- Galanti, Avram, "İbranicenin gelişmesine Arapçanın Katkısı", sadeleştirilenler: Nurettin Ceviz-Musa Yıldız, *Nüsha Şarkiyat Araştırmaları Dergisi*, sayı: 16, Ankara, 2005, ss. 91-99.
- Gündüzöz, Soner, *Sibeveyh'te Kelime Yapısı*, Samsun, 2002.
- Güvenç, Bozkurt, *İnsan ve Kültür*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1979.
- İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, Dâru Lisâni'l-'Arab, nşr. Yûsuf Hayât-Nedîm Mar'aşlı, Beyrut, ts.
- İbrâhîm İbrâhîm Berekât, *et-Te'nîs fi'l-Lugati'l-'Arabiyye*, Dâru'l-Vefâ', Kahire, 1408-1988.
- İmru'û'l-Kays vd., *Yedi Askı: Arap Edebiyatının Harikaları*, çev. Nurettin Ceviz-Kenan Demirayak-Nevzat H. Yanık, Ankara Okulu Yay., Ankara, 2004.

- İsmâ'îl b. Muhammed el-'Aclûnî, *Keşfu'l-Hafâ' ve Muzîlu'l-İlbâs 'ammâ İštehere mine'l-Ahâdis 'alâ Elsineti'n-Nâs*, nşr. Ahmed el-Kalâş, Muessestu'r-Risâle, Beyrut, 1405/1985.
- Jakobson, Roman, "Çevirinin Dilbilimsel Özellikleri Üstüne", (Mehmet Rifat *Çeviri(bilim) nedir? Başkasının Bakışı -Çeviri Seçkisi 2-*) içinde, Dünya Kitapları, İstanbul, 2004.
- Kerîm Zekî Husâmuddîn, *el-Karâbet: Dirâsetun Ansro-Lugaviyye li-Elfâzi ve 'Alâkâti'l-Karâbet fi's-Sekâfeti'l-'Arabiyye*, Mektebetu'l-Angelo-el-Mısriyye, 1410-1990.
- Kıran, Zeynel, *Dilbilime Giriş (Dilbilgisinden Dilbilime)*, Seçkin Yay., Ankara, 2002.
- Köksal, Aydın, *Dil ile Ekin*, Toroslu Kitaplığı, İstanbul, 2003.
- Kuneybî Hâmid Sâdık, *Dirâsetun fi Ta'sîli'l-Mu'arrebât ve'l-Mustalah min Hilâli Dirâseti Tahkiki Ta'rîbi'l-Kelîmeti'l-A'cemîyye li'bni Kemâl Bâşâ*, Dâru'l-Cil-Dâru 'Ammâr, Beyrut-Amman, ts.
- Kuper, Adam, *İlkel Toplumun İcadı, Bir İllüzyonun Dönüşümleri*, İnsan Yay., İstanbul, 1995.
- Muhammed et-Tantavî, *Neş'etu'n-Nahv ve Târîhu Eşheri'n-Nuhât*, Dâru'l-Menâr, 1412/1991.
- Parrott, Nancy Hickerson, *Linguistic Anthropology*, edt. Holt-Rinehart-Winston, New York, 1980.
- Porzig, Walter, *Dil Denen Mucize II*, çev. Vural Ülkü, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., Ankara, 1986.
- Posner, Roland, "Kültür Nedir? Antropolojideki Temel Kavramların Göstergebilim Açısından Yorumu", *Göstergebilim Tartışmaları*, Multilingual, 2001.
- Saran, Nephan, *Antropoloji*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 1989.
- Serahsî, Ebu Bekr Şemsüleimme Muhammed b. Ahmed b. Sehl, *el-Mebhut*, Matbaatü's-Saade, Kahire, 1324-1331.
- Sibeveyhi, Ebû Bişr 'Amr b. 'Osman b. Kanber, *el-Kitâb*, Bulak, 1316/1898.
- Tural, Hüseyin-Hüseyin Avni Çelik, *Mebâdi'u 'İlmi's-Sarf*, AÜİF. Yay., Erzurum, 1986.
- Vendryes, J.V., *Dil ve Düşünce*, Multilingual Yay., İstanbul, 2001.
- Vendryes, J.V., *el-Luga*, Arapça'ya çev. 'Abdulhamîd ed-Devâhîlî, Muhammed el-Kassâs, Mektebetu'l-Angelo el-Mısriyye, Kahire, 1950.
- Wells, Calvin, *Sosyal Antropoloji Açısından İnsan ve Dünyası*, çev. Bozkurt Güvenç, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1994.